

Vankeusmaantieteellinen näkökulma Turun kehruhuoneeseen, 1820–1825

JOHANNA ANNOLA

Turun kehruhuone oli vankila, jonka asukkaat olivat 1820-luvulta lähtien pääasiassa irtolaisuudesta vangittuja naisia. Artikkelit esittelee vankeusmaantieteellisiä tulkintamalleja niukkaan lähdeaineistoon, jota laitoksen hallinto tuotti vuosina 1820–1825. Tutkimustehävänä on selvittää yhtäältä, millaisia toimintaperiaatteita hallinto toteutti laitoksen tiloista päättäessään, ja toisaalta, millaisia toimintamahdollisuuksia nämä tilat loivat vangeille. Artikkelissa esitetään, että vankilatilan eri funktiot toteutuivat samanaikaisesti kerroksina, joiden tiheys vaihteli tilassa ja ajassa. Lisäksi tuodaan esiin laitoksen sairashuone, kirkko ja romanitaustaisille vangeille varattu huone välittävänä alueina, joissa vankien saattoi olla mahdollista käyttäytyä ”normaalista” poikkeavalla tavalla. Artikkelissa todetaan myös, että vankilan tiloissa vietetty aika ei välttämättä jättänyt vankeihin pysyvää kehollista stigmaa, sillä laitoksen olot eivät olleet huonommat kuin köyhällä kansalla keskimäärin ja koska hallinto pyrki välttämään leiman syntymistä.

English summary at the end of the article

Avainsanat: kehruhuone – vankeusmaantiede –
kerroksellisuus – välittävä alue – stigma

Tutkimus on toteutettu Suomen Akatemian rahoituksella.

JOHDANTO

Avaan artikkelissani vankeusmaantieteellisen (*carceral geography*) näkökulman Turun kehruhuoneen toimintaan vuosina 1820–1825. Vankeusmaantieteellä tarkoitetaan ihmismaantieteen sisällä vaikuttavaa tutkimussuuntausta, joka tutkii vankeuteen liittyviä tiloja, tilallisia käytäntöjä sekä niiden tuottamia kokemuksia ja toimijuuksia. Tila ei ihmis- ja vankeusmaantieteen piirissä ole pelkkä fyysinen ympäristö vaan sitä tuotetaan jatkuvasti uudelleen esimerkiksi erilaisissa vuorovaikutussuhteissa (ks. esim. Moran, 2015a; Moran, 2015b). Olen kiinnostunut ennen kaikkea siitä, missä määrin vankeusmaantieteellistä lähestymistapaa voidaan soveltaa menneisyyden vankiloihin. Haasteita asettaa erityisesti niukka ja pirstaleinen lähdemateriaali, joka koostuu vankilan hallinnon tuottamista asiakirjoista.

Turun kehruhuone perustettiin 1700-luvun alussa osaksi Ruotsin valtakunnan laitosverkostoa, jonka tarkoituksena oli ennen kaikkea työlainsäädännön valvominen. Lainsäädännön ytimen muodostivat palveluspakko ja niin sanottu laillinen suojelu. Palveluspakko tarkoitti sitä, että toimettomien aikuisten oli hakeuduttava työhön. Palveluspakosta saattoi vapautua vain kahdella tavalla. Ensimmäinen oli riittävän varallisuuden saavuttaminen eli käytännössä veronmaksukyky. Toinen keino oli työpaikka palveluspakosta vapaan henkilön luona eli kyseisen henkilön tarjoama laillinen suojelu. Työlainsäädännöllä pyrittiin turvaamaan maatalouden työvoiman saanti ja ylläpitämään yhteiskuntarauhaa sitomalla omistamaton väestönosa paikoilleen (Pukero, 2009, s. 35; Pulma 1994, s. 41; Harjula, Annola & Ekholm, 2021, s. 307).

Työlainsäädännön rikkojia rangaistiin irtolaisina. Miehet passitettiin sotaväkeen tai pakkotyöhön. Naisten yleisin rangaistus oli sakko, mutta vähitellen myös heidän kohdallaan ryhdyttiin enenevässä määrin turvautumaan pakkotyöhön. 1730-luvulta lähtien Ruotsiin perustettiin pakkotyölaitoksia, joissa irtolaisuudesta vangitut palvelivat valtakunnan taloutta kehräämällä villaa ja käsittelemällä pellavaa. Yksi näistä oli Turun kehruhuone (Nygård, 1998, s. 32; Pukero, 2009, s. 34; Harjula ym., 2021, s. 307). Irtolaisien lisäksi kehruhuoneisiin sijoitettiin rikoksista tuomittuja rangaistusvankeja. Kehruhuoneessa olleet miehet olivat yleensä syyllistyneet juopumuksen ja salakuljetuksen kaltaisiin pienempiin rikoksiin, mutta naisia tuomittiin sinne myös törkeistä rikoksista, sillä naisia varten ei ollut muunlaisia rangaistuslaitoksia. Vähitellen kehruhuoneista muodostui nimenomaan naisille tarkoitettuja vankiloita (Virtanen, 1944, s. 23, 58).

Tämän artikkelin tarkasteluajankohtana, 1820-luvun alussa, Suomi oli osa Venäjän keisarikuntaa. Ruotsin ajalta periytyvä työ- ja rikoslainsäädäntö oli edelleen voimassa, ja Turun kehruhuone jatkoi toimintaansa. Koska laitos oli kärsinyt pitkään tilahtaudesta, Lappeenrantaan perustettiin toinen kehruhuone vuonna 1819. Kahden laitoksen vastuualueet jaettiin siten, että Turkuun jäivät vain Turun ja Porin, Hämeen ja Uudenmaan lääneistä kotoisin olevat irtolaisnaiset. Lappeenrannan kehruhuoneeseen sijoitettiin muualta maasta tulevat irtolaisnaiset sekä kaikki naispuoliset rangaistusvangit (Virtanen, 1944, s. 376–378; Pulma, 1994, s. 56). Jaottelu näkyy myös 1820-luvun vankiluetelloissa. Joulukuun 1825 aikana Turun kehruhuoneessa oli yhteensä 57 naista. Kaikki olivat kotoisin eteläisistä lääneistä, ja yhtä lukuun ottamatta naiset oli vangittu nimen-

omaan irtolaisuudesta. Vapaudenmenetyksen kesto vaihteli puolesta vuodesta kolmeen vuoteen. Poikkeuksen muodosti huitislainen Anna Maria, joka oli vuonna 1819 tuomittu varkauksista ”toistaiseksi” kehruhuoneeseen (Vankiluettelo, joulukuu 1825).

Kehruuhuoneiden perustaminen voidaan nähdä osana 1600- ja 1700-luvuilla alkanutta kehityskulkua, jossa vapausrangaistus korvasi vähitellen muut rankaisemisen tavat. Etenkin valistuksen ajan keskustelut ihmisoi- keuksista ja kansalaisuudesta johtivat siihen, että poikkeavia yksilöitä ryhdyttiin ruumiillisen kurittamisen tai kuolemanrangaistusten sijaan kasvattamaan. Vapausrangaistuksen tehtävänä oli muuttaa poikkeavan yksilön mielenlaatua niin, että tästä tulisi kelvollinen yhteiskunnan jäsen (ks. esim. Virtanen, 1944, s. 27; Hannula, 1981, s. 89–90; Letto-Vanamo & Ylikangas, 1981, s. 67–69, 75–76). Kuten Michel Foucault on esittänyt, poikkeavat yksilöt asetettiin vankiloissa (ja muissa laitoksissa) tiukan kurin ja jatkuvan valvonnan alaisiksi. Tarkoitus oli, että tietoisuus valvonnasta tuottaisi vangeissa itsekuria ja ohjaisi heidät käyttäytymään vallitsevien normien mukaisella tavalla (Foucault, 2005). Foucault’n katsannossa kurinalaistaminen ulottui myös vankilarakennusten suunnitteluun: äärimmäinen esimerkki kurinpitoval- lasta oli Jeremy Benthamin suunnittelema Panopticon, vankila, jossa selleihinsä suljetut vangit tiesivät joka hetki olevansa mahdollisesti tarkkailun kohteena mutta eivät voineet nähdä toisiaan tai tarkkailijaansa (Philo, Parr & Burns, 2017).

Vankeusmaantieteilijät ovat kritisoineet Foucault’a siitä, että tämä ei ole kiinnittänyt riittävästi huomiota vankilan sisäiseen elämään ja vankien toimijuuteen (Moran, 2015b, s. 20). Esimerkiksi Teresa Dirsuweit on havainnut, että vankilatila voi kyllä muistuttaa ul-

koisesti Panopticonia, mutta sen sisällä vangit saattavat vastustaa kurinpitovaltaa ottamalla osia tilasta omaan käyttöönsä (Dirsuweit, 1999). David Sibley ja Bettina van Hoven puolestaan ovat esittäneet, että vaikka vangit näyttäisivät mukautuvan vankilan kuriin tai jopa sisäistävän sen, kyse voi olla pelkästä naamiosta (Sibley & van Hoven, 2009). Kaiken kaikkiaan vankeusmaantiede ei lähestykään vankeja Foucault’n tapaan ”kuuliaisina ruumiina”, vaan toimijoina, jotka pyrkivät säilyttämään autonomiansa turvautumalla erilaisiin taktiikoihin ja muodostamalla vankilatilan sisään omia tilojaan (Jewkes, 2013; Moran, 2015).

Käsillä oleva artikkeli liittyy osaksi vankeusmaantieteen tutkimustraditiota, joka keskittyy vankiloiden toimintaperiaatteiden ja käytännön vankilaelämän väliseen suhteeseen. Turun kehruhuoneen tapauksessa ristiriita kasvattavan periaatteen ja vankilatilojen välillä on ilmeinen. Vaikka yksinäissellijärjestelmää pidettiin jo 1800-luvun alussa kasvatuksellisessa mielessä tehokkaampana kuin yhteisvankeutta, Suomen vankilat olivat niin vanhanaikaisia, että vankeusrangaistus tarkoitti väistämättä yhteisvankeutta (Virtanen, 1944, s. 27, 31–32, 35–37). Tilanne oli tämä myös Turun kehruhuoneessa, joka sijaitsi Linnankadun ja silloisen Kehruuhuoneenkadun (nyk. Eskelinkatu) kulmassa. Laitoksen käytössä oli 1700-luvun lopussa valmistunut kaksikerroksinen kivirakennus, jossa oli vankeja varten vain kaksi suurta yhteishuonetta. Niitä käytettiin sekä työ- että makuutiloina (Rakennuspiirustus, 1793; Urakkasuunnitelma, 1793). Kehruuhuone toimi siis olosuhteissa, jotka olivat lähtökohtaisesti puutteelliset.

Kysyn artikkelissani ensinnäkin, millaisia kehruhuoneen tiloihin ja käytäntöihin liittyviä toimintaperiaatteita laitoksen hallinnon tuottamasta lähdemateriaalista nousee esiin.

Toiseksi selvitän, millaisia toimintamahdollisuuksia kehruhuoneen tilat ja käytännöt loivat vangeille. 1800-luvun alusta ei ole säilynyt lähdemateriaalia, jossa vankien omat äänet pääsisivät kuuluviin. Väitän kuitenkin, että kehruhuoneen hallinnon tuottamien lähteiden pohjalta on mahdollista pohtia naisten toiminnan edellytyksiä sekä sitä, millaisia vankeuden kokemuksia 1820-luvun kehruhuone saattoi tuottaa.

Käsillä olevan artikkelin aikarajaus 1820-luvun alkuun on työekonomisen valinta. Artikkelin on osa käynnissä olevaa tutkimusta, jonka lähdemateriaalina ovat Turun kehruhuoneen aineistot aina laitoksen toiminnan päättymisvuoteen 1881 saakka. Kehruuhoonetutkimus puolestaan liittyy laajempaan Suomen Akatemian rahoittamaan hankkeeseen, jossa selvitetään kolmen eri vankilan aineistojen avulla, miten suomalaista naisvankilaa tuotettiin pitkällä 1800-luvulla. Hanke sijoittuu kokemushistorian, vankeusmaantieteen ja historiallisen kriminologian risteyskohtaan ja sen tarkoituksena on paikata vakavaa tutkimuksellista puutetta: muutamia opinnäytetöitä lukuun ottamatta naisvankiloista tai naisvangeista ei ole Suomessa laadittu kattavaa historiallista tutkimusta. Samalla sekä tämä artikkeli että hanke kokonaisuudessaan pyrkivät vuoropuheluun kriminologian ja vankeusmaantieteen kentillä tehdyn tutkimuksen kanssa.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Artikkelin lähdeaineistona ovat Turun kehruhuoneen johtokunnan kokouspöytäkirjat, johtokunnan laatimat kirjjekonseptit sekä laitoksen tilit, joiden pitämisestä huolehti kehruhuoneen päällysmies (*uppsyningsman*). Kaikki kolme lähdekokonaisuutta ovat vuosilta 1820–1825, ja niitä säilytetään kehruhuoneen arkistossa Kansallisarkistossa.

Johtokunnan tehtävänä oli ohjata kehruhuoneen toimintaa sekä valvoa laitoksen päällysmiestä ja muuta henkilökuntaa, jotka puolestaan vastasivat laitoksen arjen sujumisesta. 1820-luvun alussa kehruhuoneen johtokuntaan kuuluivat Turun ja Porin läänin maaherra (kuvernööri), Turun kaupungin poliisimestari sekä kaksi muuta arvovaltaista kaupunkilaista. Johtokunta ei tehnyt päätöksiä täysin omavaltaisesti, sillä sen tuli noudattaa keisarillisia määräyksiä, jotka koskivat esimerkiksi laitoksen käsityötuotantoa, ruokajärjestystä, vangeille annettavia vaatekappaleita ja laitoksessa sallittuja rankaisemisen tapoja. Marginalisoituihin naisiin nähden etenkin maaherran ja poliisimestarin valta-asema oli kuitenkin vankka, sillä samat virkamiehet eivät ainoastaan ohjanneet kehruhuoneen toimintaa vaan myös päättivät siitä, ketkä ylipäätään passitettiin irtolaisuuden vuoksi kyseiseen laitokseen (ks. esim. Vainio-Korhonen, 2018).

Johtokunnan ja päällysmiehen tuottamien dokumenttien lisäksi artikkelin aineistona on kehruhuoneen rakennuspiirustus, joka on hyväksytty Tukholman kuninkaanlinnassa keväällä 1793, sekä piirustukseen liittyvä urakkasuunnitelma. Myös näitä lähteitä säilytetään kehruhuoneen arkistossa Kansallisarkistossa. Rakennuspiirustus on epätäydellinen, sillä siitä puuttuu kokonaan kehruhuoneen toinen kerros. Urakkasuunnitelman pohjalta on kuitenkin mahdollista muodostaa käsitys rakennuksesta kokonaisuutena.

Johtokunnan pöytäkirjojen ja kirjjekonseptien sekä tiliasiakirjojen osalta käytän tutkimusmenetelmänäni lähilukua. Tämä tarkoittaa sitä, että pyrin löytämään lähteistä kehruhuoneen tiloja ja käytäntöjä koskevia ilmauksia. Ne voivat olla pidempiä kuvauksia, kuten esimerkiksi laitoksen lääkärin muistio, jota johtokunta käsitteli joulukuussa 1821, tai

vaihtoehtoisesti lyhyitä mainintoja, kuten tilikirjoihin liitetyissä inventaarioluetteloissa olevat listat laitoksen esineistöstä. Näiden tiedonmurusten avulla muodostuu kuva sel-laisista tiloihin ja käytäntöihin liittyvistä sei-koista, jotka olivat kehruhuoneen hallinnon mielestä riittävän tärkeitä päätyäkseen kirjoi-hin ja kansiin. Yhdistelen edellä mainituista lähteistä nousevia tietoja kehruhuoneen ra-kennuspiirustuksista ja urakkasuunnitel-masta löytyviin tietoihin. Uskon, että tällä ta-voin on mahdollista muodostaa käsitys keh-ruuhuoneen tilallisista ratkaisuisista, jotka vai-kuttivat vankien toiminnan edellytyksiin ja heidän kokemuksiinsa.

VANKILATILA JA SEN TARKOITUS

Vankeusmaantieteilijä Virve Repo on esittä-nyt, että vankeustilat ovat kerroksellisia: nii-den sisällä on mahdollista erottaa erilaisia alueita, joilla vankeuden elementit kerrostu-vat eri tavoin ja erilaisilla intensiteeteillä. Re-von sanoin elementit voivat ”kasautua ajallis-tilallisesti ja synnyttää tiloja, jotka ovat enemmän vankeustilojen kaltaisia kuin toi-set” (Repo, 2020, s. 5). Turun kehruhuoneen aineiston perusteella on mahdollista pohtia, kasautuvatko vankeuteen liittyvät elementit eri tavoin ja erilaisilla intensiteeteillä myös erityyppisiin menneisyyden lähteisiin.

Kun Turun kehruhuonetta tarkastellaan joh-tokunnan pöytäkirjojen, kirjekonseptien ja laitoksen tiliasiakirjojen valossa, kehruu-huone näyttäytyy enemmän tuotantolaitok-sena kuin paikkana, jossa naiset kärsivät va-pausrangaistusta. Suurin osa edellä maini-tuista lähteistä liittyy kehräämiseen ja kan-kaiden kudontaan, tarveaineiden hankkimi-seen, tilauksiin ja toimituksiin. Esiin piiryy siis rakennus, joka oli täynnä villaa, pellavia, kangaspuita, rukkeja, häkilöitä, vyyhdinpuita ja karstoja sekä kehruutoiminnan tuloksena

syntyneitä lankoja ja kankaita (esim. Tiliasia-kirjat, huhtikuu 1825; inventaario vuodelta 1825), ja jossa tiloja muuteltiin palvelemaan tuotannon tarpeita. Esimerkiksi kesällä 1822 johtokunta päätti anoa keisarilta lupaa työ-huoneissa olleiden kiinteiden makuulaverei-den poistamiseen. Suuret, vihreät laverit oli tarkoitus korvata liikuteltavilla sängyillä, jotta huoneisiin mahtuisi enemmän käsityö-välineitä – talvella rukkeja ja kesällä kangas-puita. Näin olisi mahdollista pitää työssä sa-manaikaisesti enemmän vankeja (Johtokun-nan pöytäkirja, 10.6.1822; 14.4.1825).

Asiakirjan sisältöön vaikuttaa sen syntytar-koitus. Helmikuussa 1821 annetun keisarilli-sen määräyksen mukaan kehruhuonevan-kien tuli valmistaa pito- ja vuodevaatteet sekä laitoksen omaan käyttöön että Turun linnassa sijainneen lääninvankilan tarpeisiin (Johto-kunnan pöytäkirja, 23.2.1821). Tätä ennen vangit olivat kehränneet lähinnä yksityisten tilaajien toimittamia villoja ja pellavia (Joh-tokunnan pöytäkirja, 2.12.1820; 21.12.1820). Keisarillisen määräyksen toimeenpaneminen oli johtokunnan ja päällysmiehen tehtävä: heidän vastuullaan oli huolehtia tarveainei-den hankkimisesta kruunun laskuun, tarveai-neiden ja valmiiden tuotteiden säilyttämi-sestä sekä tilausten toimittamisesta sovitun aikataulun mukaisesti. Kaikki tämä oli doku-mentoitava, jotta esimerkiksi senaatin oli mahdollista valvoa kehruhuoneen toimin-taa. Juuri tästä syystä tuotantoon liittyvät tee-mat ovat päällimmäisinä johtokunnan ja päällysmiehen jälkeensä jättämissä asiakir-joissa.

Kuitenkin, kun katse käännetään 1790-lu-vulla hyväksytyihin rakennuspiirustukseen ja urakkasuunnitelmaan, käy varsin selväksi, että Linnankadulle rakennettiin nimenomaan vankila. Etenkin kehruhuonerakennuksen ensimmäisen kerroksen sisätiloihin oli suun-

niteltu erilaisia vankien liikkumista rajoittavia ratkaisuja, kuten koko porstuan levyinen rautaristikko lukollisine käyntiportteineen sekä keittiökäytävä, jolla olisi kaksi puusta rakennettua lukollista käyntiporttia. Sairashuoneiden ovet oli tarkoitus varustaa teljillä ja lukoiilla, samoin ylemmässä kerroksessa sijainneet kaksi työhuonetta. Ulko-oville asennettaisiin lukolliset portit ja ikkuna-aukkoihin rautakalterit. (Rakennuspiirustus, 1793; Urakkasuunnitelma, 1793).

1820-luvun asiakirjoista ei ilmene, oliko kolme vuosikymmentä aiemmin laadittu urakkasuunnitelma toteutunut koko laajuudessaan. Ne harvat johtokunnan päätökset, jotka liittyvät nimenomaan vapausrangaisituksen toimeenpanemiseen, ovat kuitenkin sopusoinnussa urakkasuunnitelman ankaran hengen kanssa: kyse oli aina lisärajoituksista. Esimerkiksi marraskuussa 1823 johtokunta päätti, että koska aresti pimeässä huoneessa kuului kehruhuoneella sallittuihin rangaistuksiin, keittiön vasemmalla puolella sijainnut huone varustettaisiin tätä tarkoitusta varten vankalla ovella ja ”raudoitetuilla lukuilla” (*jernbeslagne luckor*) (Johtokunnan pöytäkirja, 21.11.1823).

Kehruuhuoneen arkistossa ei ole säilynyt 1820-luvulta laitoksen lääkärin tai papin tuottamia laajempia lähdekokonaisuuksia. On luultavaa, että mikäli niitä olisi, vankeuteen liittyvät elementit kasautuisivat niihin eri tavalla kuin edellä esiteltyihin aineistoihin. Todennäköisesti ne paljastaisivat uudenlaisia puolia kehruhuoneesta: vaikkapa sen, miten vankilatila saattoi toimia myös kehollisen ja hengellisen hoivan tilana (ks. myös McGeachan, 2019). Erityyppisten ja eri tarkoituksia varten syntyneiden lähteiden kyky ”kantaa” vankeuteen liittyviä elementtejä onkin syytä pitää mielessä, kun tarkoituksena on rakentaa kokonaisesitys jonkin historiallisen laitoksen toiminnasta. On tiedostettava,

että lähteiden säilyminen on sattumanvaraista ja että säilyneestä aineistosta välittyvä käsitys ei koskaan ole koko kuva.

TILAT VANKILATILAN SISÄLLÄ

Omana aikanaan kehruhuone tuotantolaitoksena ja kehruhuone vankilana toteutuivat todennäköisesti yhtä aikaa, kerroksina, joiden tiheys vaihteli ajassa ja tilassa (vrt. Repo, 2020). Olivier Milhaud ja Dominique Moran ovat lähestyneet kysymystä vankiloiden sisäisestä maantieteestä pohtimalla, millaisia mahdollisuuksia vankilan eri tilat tarjoavat vangeille yksityisyyteen ja missä määrin ne vaativat ”julkisivun” ylläpitämistä henkilökuntaan tai muihin vankeihin nähden (Milhaud & Moran, 2013). Ben Crewe, Jason Warr, Peter Bennett ja Alan Smith ovat nostaneet esiin yksityisten ja julkisten alueiden välimaastoon sijoittuvat välittävät alueet (*intermediate zones*), joissa vankien on mahdollista käyttää laajempaa tunnerekisteriä kuin yleensä. Nämä alueet sijaitsevat yleensä erillään vankilan jokapäiväisistä tiloista ja niihin pääseminen edellyttää vuorovaikutusta sellaisten ihmisten kanssa, jotka edustavat jollakin tavoin vankilan ulkopuolista maailmaa (Crewe ym., 2014).

Edellä esitetyt ajatukset kannustavat lähestymään Turun kehruhuoneen arkistoa tuoreella tavalla, näkemään hallinnollisissa dokumenteissa tai rakennuspiirustuksissa uusia ulottuvuuksia. Vaikka laitoksen lääkärin tai papin arkistoja ei ole olemassa, kehruhuoneessa olleita kehollisen ja hengellisen hoivan tiloja on silti mahdollista pohtia. Olivatko sairashuone ja kirkko kenties alueita, joka mahdollistivat vangeille tavallisuudesta poikkeavia käyttäytymismalleja?

Rakennuspiirustuksesta päätellen sairaat vangit oli pyritty erottelemaan terveistä jo

1790-luvulla, sillä laitoksen alempaan kerrokseen oli määrä perustaa kaksi sairaushuonetta (Rakennuspiirustus, 1793). Vuonna 1821 laitoksen lääkärinä toiminut Carl von Haartman esitti johtokunnalle, että syyhyä sairastavat vangit oli syytä pitää erillään terveistä. Johtokunta otti lääkärin kehotuksen vakavasti ja päätti, että ihosairauksista kärsivät kehruhuonevangit siirrettäisiin ”ylempään sairaushuoneeseen” (*i öfre sjuk rummet*) (Johtokunnan pöytäkirja, 21.12.1821). Ilmeisesti tässä vaiheessa kehruhuoneella oli sairaita varten yksi huone alemmassa kerroksessa ja toinen yläkerrassa. Sairashuoneessa olevat vangit vapautettiin työstä, he söivät sairaille tarkoitettua ruokaa ja olivat säännöllisesti tekemisissä lääkäri von Haartmanin kanssa, joka asui laitoksen ulkopuolella. Tämä lienee tuottanut naisille vankilan arjesta poikkeavia kokemuksia (vrt. Crewe ym., 2014).

Myös kehruhuoneen sisään rakennettu kirkko on saattanut olla samankaltainen alue. 1790-luvun urakkasuunnitelman mukaan kirkosta tuli tehdä huomattavasti korkeampi kuin muut huoneet, ja se tuli varustaa katto listoilla sekä ”puoliranskalaisilla kaksoisovilla” (*dubbla halffranska dörrar*), jollaisia ei ollut muualla rakennuksessa (Urakkasuunnitelma, 1793). Koristelut, alttari ja saarnastuoli tekivät kirkosta pyhän tilan ja rajasivat sen erilleen muusta vankilatilasta. Erillisyyttä lisäsi se, että sairaalan tavoin kirkkoa hoiti vankilan ulkopuolinen toimija – esimerkiksi vuonna 1820 Turun suomalaisen seurakunnan kappalainen, Erik Johan Friberg (Johtokunnan pöytäkirja, 12.7.1820). Pätiivätkö siis kirkossa erilaiset käyttäytymismallit kuin arkipäiväisemmissä tiloissa?

Johtokunnan pöytäkirjoista nousee esiin kaksi tapausta, jotka viittaavat siihen, että vangit ovat saattaneet pitää kirkkoa ja saira-

huonetta alueina, joissa tavallisuudesta poikkeavat käyttäytymismallit olivat jossain määrin mahdollisia – joskaan eivät sinänsä sallittuja. Syksyllä 1820 eräs johtokunnan jäsenistä huomasi, että vangit ”juoksivat edestakaisin portaissa” (*springa af och an uti Trap-porna*) jumalanpalveluksen aikana (Johtokunnan pöytäkirja, 6.9.1820). Merkinnästä ei käy ilmi, oliko kyse laitoksen pääportaikosta vai kirkon omasta portaikosta, mutta urakkasuunnitelmasta päätellen kumpaakin kautta pääsi kirkkotilaan. On siis mahdollista, että vangit käyttivät jumalanpalvelusta ja/tai kirkon sijaintia hyväkseen liikkuaan vapaammin. Heille kirkko ei välttämättä ollut (pelkästään) hartauden harjoittamiseen tarkoitettu pyhä tila, vaan myös tila, joka sopi sosiaalisten suhteiden solmimiseen ja vahvistamiseen. Valitettavasti lähteet eivät paljasta, millaisia vankien omia käyttäytymissääntöjä näihin kohtaamisiin liittyi (vrt. esim. Dirsuweit, 1999).

Joulukuussa 1821 lääkäri von Haartman puolestaan pyysi johtokuntaa määräämään, että sairaat eivät saisi kätkeä ruokaa sairaushuoneeseen ruoka-aikojen välissä ja että tämä kiellettäisiin myös muilta vangeilta (Johtokunnan pöytäkirja, 21.12.1821). Amy Smoyer ja Kim M. Blankenship ovat tutkimuksessaan tarkastelleet naisvankilan ruokajärjestelmiä ja niihin liittyvää mikromaantiedettä. Heidän mukaansa vankien kokema voimattomuuden tunne ja epävarmuus ruuan saavuudesta johtivat luvattomaan ruuan varastointiin, salakuljettamiseen ja vaihtokauppoihin osana vankilan monimutkaisia sosiaalisia verkostoja (Smoyer & Blankenship, 2014). Myös Turun kehruhuoneen sairaushuone näyttää tarjonneen mahdollisuuden tällaiseen toimintaan.

Toisaalta sairaushuoneen tai kirkon ”vapautta” ei ole syytä liioitella. Kuten edellä on ku-

vattu, sairashuoneiden oviin oli määrä asentaa teljet lukkoineen, ja kirkossa sisäikkunoiden kalterit toivat tilaan vankeuden elementtejä. Lisäksi vankilan ulkopuolisten toimijoiden läsnäolo on saattanut vaikuttaa päinvas- taiseen suuntaan kuin edellä on esitetty. Virve Revon mukaan eri toimijoihin liittyvä valta saattaa aiheuttaa vankeuden elementtien kerrostumista tiettyihin tiloihin (Repo, 2020, s. 46–47). Kehruuhuonevangit olivat jatkuvasti johtokunnan ja päällysmiehen kurinpitovallan alaisia, mutta tämän lisäksi heihin saattoi sairashuoneella kohdistua lääkärin lääketieteellinen valta hoitoineen ja rajoituk- sineen, ja kirkossa saarnaajan paimenvalta hengellisine ohjauksineen ja nuhteluineen. On mahdollista pohtia, kokivatko vangit eri toimijoiden vallankäytön päällekkäisinä ker- roksina vai limittyvinä piireinä, joiden välei- hin jäi vapaamman käytöksen mahdollistavia katvealueita. Tähän kysymykseen vastaami- nen vaatisi kuitenkin pitemmän tarkastelu- jakson ja sen myötä kattavamman lähdeai- neiston.

Turun kehruhuoneen vangit olivat sukupuole- n, iän ja rikoksen laadun suhteen homogee- ninen ryhmä, sillä lähestulkoon kaikki olivat irtolaisuudesta vangittuja työikäisiä naisia. Heitä voidaan pitää myös yhteiskunnan mar- ginaaliin ajautuneina. Johtokunnan pöytäkir- jat viittaavat kuitenkin siihen, että marginaa- lisuuden sisään saattoi muodostua päällekkäisiä marginaalisuuksia, sillä eri etniset ryh- mät pyrittiin pitämään erillään toisistaan. Tä- hän liittyen pöytäkirjoissa nousee myös esiin alue, jolla tavallisesta poikkeava käyttäyty- minen näyttää todella olleen odotettua – jos- kaan ei toivottua.

¹ Ruotsin Akatemian sanakirjan mukaan sanoja *tat- tare*, *tatar* ja *tartar* käytettiin molemmissa yhteyk- sissä, eikä nimitysten *tattare* (tattari, kiertolainen) ja

1790-luvun rakennuspiirustuksessa tai urak- kasuunnitelmassa ei mainita tiloja, joita olisi ollut tarkoitus käyttää etnisten ryhmien erot- teluun. 1820-luvulle tultaessa kehruhuone- neen johtokunta oli kuitenkin tullut siihen tu- lokseen, että romanitaustaiset vangit oli pa- rasta pitää erillään muista. Tila, jota kutsu- tiin Tataari- tai Tattarihuoneeksi (*Tartar- rummet*) ja jota sillä hetkellä käytettiin kyl- mänä varastona, päätettiin muuttaa lämpi- mäksi huoneeksi romaneja varten (Johtokun- nan pöytäkirja, 10.6.1822; 14.4.1825; Johto- kunnan kirjekonseptit, 30.8.1822). Lähteistä ei ilmene, viittasiko huoneen nimi tässä yh- teydessä tataareiksi kutsuttuun etniseen vä- hemmistöön vai kiertävää elämäntapaa har- joittaneeseen väestönosaan¹, eikä liioin se, oliko huonetta joskus aiemmin käytetty asu- miseen. Syy erotteluun oli johtokunnan epäi- lys siitä, että romanit vaikuttaisivat epäedul- lisesti ”siisteyteen ja muiden kehruhuone- vankien uutteruuteen” (*snygghet och de öf- riga Spinnhus-hjonens arbets-flit*) (Johtokun- nan kirjekonseptit, 30.8.1822). Kääntäen on mahdollista pohtia, saivatko romanitaustaiset vangit siis elää heille varatussa huoneessa toisin kuin muut vangit.

Johtokunnan huoli romaninaisten huonosta vaikutuksesta muihin vankeihin saattaa liit- tyä osittain kehruhuoneen toimintaan tuo- tantolaitoksena: mikäli vangit laiskottelivat, tilauksia ei pystytty toimittamaan niille mää- rätyssä aikataulussa. Toisaalta epäluulo viit- taa siihen, että johtokunta todella piti laitok- sen (ja laajemmin vapausrangaistuksen) yh- tenä tarkoituksena vankien kasvattamista kunnan kansalaisiksi. Kirkon ja sairashuo- neen yhteydessä ilmenneeseen kurittomuus- teen johtokunta viittasi käsitteillä ”huono tapa” (*oskick*), ”epäjärjestys” (*oordning*) ja

tatar/tartar (tataari) välillä tehty sellaista erottelua kuin nykyään.

”epäsiisteys” (*osnygghet*) (Johtokunnan pöytäkirja, 6.9.1820; 21.12.1821), mikä osoittaa, että vankeja pyrittiin kasvattamaan hyväta-paisiksi, järjestelmällisiksi ja siisteiksi. Kummassakin tapauksessa johtokunta kehotti päällysmiestä huolehtimaan siitä, että asiaton käytös loppuisi. Kasvatustoimien ohella vankeja palkittiin erityisestä ahkeruudesta pienillä rahasummilla, jotka he saivat käyttöönsä vapauduttuaan (Johtokunnan pöytäkirja, 9.1.1824; 8.4.1824).

VANKEUDEN MERKIT

Vankeusmaantieteen lähipiirissä, kriminologian ja sosiologian tutkimusperinteiden puolella työskentelevät tutkijat ovat esittäneet, että fyysinen keho on tapa, jolla vankilatila suoraan koetaan. Deirdre Caputo-Levinen mukaan vangit pyrkivät sopeutumaan vankilaelämäänsä kehittämällä itselleen vankeushabituksen eli olemuksen, joka auttaa heitä selviytymään jatkuvasta väkivallan uhasta tai varsinaisista konfliktitilanteista (Caputo-Levine, 2013). Azrini Wahidin ja Shirley Tate puolestaan ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että vankilassa vietetty aika kaivertaa merkkinsä (*inscription*) ihmiseen – esimerkiksi he mainitsevat vankilan heikon hammashoidon, joka voi johtaa hampaiden menettämiseen (Wahidin, 2002; Wahidin & Tate, 2005). Vankeuden fyysisten merkkien ja vankilan ulkopuolisen elämän välillä saattaa vallita ristiriita, joka johtaa helposti stigmatisoitumiseen (Moran, 2015).

Turun kehruhuoneen lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että vankien olot olivat laitoksessa vähintään yhtä hyvät kuin köyhän kansan olot vankilan ulkopuolella – tai paremmatkin, sillä laitoksessa ruokaa, lämpöä ja valoa oli tasaisesti saatavilla. Kehruuhuonetta lämmitti yhdeksän vihreää kaakeliuunina, ja työhuoneet valaistiin talikynttilöin

(Urakkasuunnitelma, 1793; Tiliasiakirjat, inventaario vuodelta 1825). Vangit saivat laitoksen puolesta vuodevaatteet ja pitovaatteet. Helmikuussa 1823 johtokunta päätti lisäksi hankkia keittiössä avustaville kahdelle vangille ylimääräiset hameet johtuen ”heidän töidensä luonteesta, joka altistaa heitä kylmälle enemmän kuin muita Kehruuhuonevankeja” (*beskaffenheten af deras arbeten, som utsätta dem mera för köld, än de öfriga Spinnhus-hjonen*) (Johtokunnan pöytäkirja, 8.2.1823).

Kehruuhuoneen fyysinen ympäristö ei siis välttämättä jättänyt naisiin sellaisia näkyviä merkkejä, jotka olisivat stigmatisoineet heidät heidän oman yhteiskuntaryhmänsä silmissä. Toukokuussa 1823 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta käy ilmi, että vankien vaate-tusta suunnitellessaan johtokunta yritti jopa välttää stigman syntymistä. Pöytäkirjan mukaan vankien vaateparren oli tarkoitus koostua valkoisesta rohdinpaidasta, sinivalkorudullisesta huivista, valkoisista villasukista ja kengistä sekä raidallisesta sarssihameesta ja -puserosta, joiden väri oli tarkkaan mietitty. Toisinaan vanki sai lähtiessään vaatteet mukaansa, jolloin hänen ei ”vapaana [pitänyt] erottua kansanjoukosta, vaikka onkin aiemmin ollut pidätettynä” (*hon såsom fri, ehuru förut arrersterad, - - ej borde vara ibland folk-hopen utmärkt*) (Johtokunnan pöytäkirja, 5.10.1822).

Se, että kehruhuoneen johtokunta pyrki välttämään naisten leimautumista, lienee liittynyt laitoksen luonteeseen. 1820-luvun alussa Turun kehruhuoneen vangit eivät olleet rikollisia vaan irtolaisia, joiden vapaudenmenetysajat olivat suhteellisen lyhyitä. Kaikesta päätellen johtokunta uskoi, että kehruhuoneessa vietetty aika kasvattaisi naiset kunnan kansalaisiksi, jotka ansaitsivat vapaaksi päästyään uuden alun. Lähteet eivät

kuitenkaan kerro, missä määrin tavoite johtokunnan jäsenten mielestä toteutui tai nousiko heidän keskusteluissaan esiin ajatus siitä, että mikäli naiset ryhtyisivät pitämään kehruhuoneen oloja liian hyvinä, laitos ei enää toimisikaan varoittavana esimerkkinä irtolaisen elämää harkitseville.² Aineistosta ei liioin selviä, käyttivätkö naiset kehruhuonetta hyväkseen paetakseen esimerkiksi asunnottomuutta tai ankaria talvioloja (vrt. Schneider, 2023).

POHDINTA

Artikkelissa käytetyt lähdekokonaisuudet valottavat Turun kehruhuoneen toimintaa eri tavoin, sillä synty tarkoitukselta riippuen eri aineistoilla on erilainen kyky ”kantaa” vankeuteen liittyviä elementtejä. 1820-luvun alusta säilyneiden lähteiden perusteella Turun kehruhuoneen tilat palvelivat yhtäältä tuotannon tarpeita, toisaalta vapausrangastuksen toimeenpanoa. Omana aikanaan laitoksen eri funktiot olivat todennäköisesti olemassa yhtä aikaa, kerroksina, joiden intensiteetti vaihteli tilassa ja todennäköisesti myös ajassa. Kaikki tilan käytön muodot eivät tosin tutkijalle enää välity, sillä säilyneen lähdemateriaalin monipuolisuus ja -äänisyys jättävät toivomisen varaa.

Vankeusmaantieteellinen lähestymistapa tarjoaa oivallisia työvälineitä Turun kehruhuoneen niukkojen lähteiden tulkitsemiseen. Välineet auttavat kiinnittämään huomiota kehruhuoneen tiloihin ja käytäntöihin sekä pohtimaan niiden merkitystä, vaikka esimerkiksi vuorovaikutussuhteista suoraan kertovia lähteitä on varsin vähän. Vankeusmaantieteilijöiden tarjoamat työvälineet kannustavat

myös miettimään, miten vankilan tilat vaikuttivat vankien toiminnan edellytyksiin. Tämä paikkaa osittain vankien itsensä tuottaman lähdemateriaalin puuttumista. Hallinnollisten lähteiden avulla voidaan rakentaa yllättävänkin monipuolinen kuva siitä, millainen 1820-luvun kehruhuonevankien maailma on voinut olla, millaisia tiloja ja alueita vankilatilan sisään todennäköisesti rakentui ja millaisia kehollistettuja vankeuden kokemuksia ne ovat saattaneet tuottaa.

Tutkijan on kuitenkin syytä olla varovainen soveltaessaan nykyvankiloiden tutkimukseen liittyviä lähestymistapoja menneisyyteen. Esimerkiksi ihmisten käsitykset yksityisestä ja julkisesta muotoutuvat ajassa. Vaikka 2020-luvun naisvanki kokisi kärsivänsä yksityisyyden puutteesta yhteisissä makuusaleissa, emme välttämättä voi olettaa, että 1820-luvun naisvanki olisi tuntenut samoin, sillä hän oli todennäköisesti tottunut ahtaaseen asumiseen vankilan ulkopuolellakin. Myös väestön yleinen terveydentila ja elintaso vaikuttavat vankeuden kokemukseen. Puuttuvat hampaat saatetaan nyt kokea leimaavaksi vankeuden merkiksi, mutta näin ei välttämättä ollut kaksi sataa vuotta sitten. Todennäköisempää on, että vankilassa ollut nainen sulautui vaivatta muun köyhän väestön joukkoon.

Tämä lyhyt artikkeli osoittaa, että vankeusmaantieteellä on paljon annettavaa menneisyyden vankiloiden ja vankeuden tutkimukselle. Jatkossa olisi mielenkiintoista pohtia, millaisia vankilan sisäisiä alueita syntyi asteikolle yksityinen–julkinen ja mikä on näiden suhde vankeuden elementtien kerrostamiseen. Tarjoavatko lähteet tähän mahdollisesti

² Esimerkiksi Englannissa ja Walesissa tämän suuntaiset ajatukset johtivat siihen, että vuonna 1834 säädetty uusi köyhäinhololaki rakentui less eligibility-periaatteelle. Sen mukaan köyhäinhololaitosten

(*workhouse*) asukkaiden elinolojen oli oltava karummat kuin köyhillä laitoksen ulkopuolella, ettei kansa pitäisi köyhäinavun varaan jättäytymistä liian houkuttelevana vaihtoehtona.

suuden, ja mikäli näin on, millaisia vankeuden kokemuksia erilaiset tilat tuottivat? Toisen kiinnostava ajatus on tilanteisiin liitettyjen toimintamallien eli niin sanottujen kulttuuristen skriptien suhde vankilatilaan ja sen sisällä hahmottuviin alueisiin.

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto:

Turun kehruhuoneen arkisto

- Ca Johtokunnan pöytäkirjat, 1820–1825
- Da Johtokunnan kirjekonseptit, 1820–1825
- Ga:1 Tiliasiakirjat, 1820–1825
- H Rakennuspiirustus ja urakkasuunnitelma, 1793

Suomen Sukuhistoriallisen Yhdistyksen digitaaliarkisto:

Turun kehruhuone

- Vankiluettelo, 1825

KIRJALLISUUS

Caputo-Levine, D. (2013). The yard face: The contributions of inmate interpersonal violence to carceral habitus. *Ethnography*, 14(2), 168–185.

<https://doi.org/10.1177/1466138112457299>

Crewe, B. & Warr, J. & Bennett, P. & Smith, A. (2014). The emotional geography of prison life. *Theoretical Criminology*, 18(1), 56–74.

<https://doi.org/10.1177/1362480613497778>

Dirsuweit, T. (1999). Carceral spaces in South Africa: A case study of institutional power, sexuality, and transgression in a women's prison. *Geoforum*, 30, 71–83. [https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(98\)00030-X](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(98)00030-X)

Foucault, M. (2005). *Tarkkailla ja rangaista* (käänt. E. Nivanka). Helsinki: Otava.

Hannula, I. (1981). Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881–1975. Teoksessa E. Suominen (toim.) *Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (s. 85–177). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Harjula, M. & Annola, J. & Ekholm, L. (2021). Etniset ja sosiaaliset vähemmistöt Suomessa. Teoksessa P. Markkola, M. Niemi & P. Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000* (s. 289–325). Tampere: Vastapaino.

Jewkes, Y. (2013). On carceral space and agency. Teoksessa D. Moran, N. Gill & D. Conlon (toim.) *Carceral Spaces: Mobility and Agency in Imprisonment and Migrant Detention* (s. 127–132). Farnham: Ashgate.

Letto-Vanamo, P. & Ylikangas, H. (1981). Hajapiirteitä laillisen vapaudenriiston ja sen toimeenpanon kehityksestä esiteollisena aikana. Teoksessa E. Suominen (toim.) *Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1: Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen* (s. 37–84). Helsinki: Valtion painatuskeskus.

McGeachan, C. (2019). "A Prison within a prison"?: Examining the enfolding spatialities of care and control in the Barlinnie Special Unit. *Area*, 51(2), 200–207. <https://doi.org/10.1111/area.12447>

Milhaud, O. & Moran, D. (2013). Penal space and privacy in French and Russian prisons. Teoksessa D. Moran, N. Gill & D. Conlon (toim.) *Carceral Spaces: Mobility and Agency in Imprisonment and*

- Migrant Detention* (s. 167–182). Farnham: Ashgate.
- Moran, D. (2015a). Afterword. Teoksessa K. Morin & D. Moran (toim.) *Historical Geographies of Prisons: Unlocking the Usable Carceral Past*. (s. 219–223). London & New York: Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315724997-13>
- Moran, D. (2015b). *Carceral Geography: Spaces and Practices of Incarceration*. Taylor & Francis Group. E-kirja.
- Nygård, T. (1998). *Erielaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Jyväskylä: Atena.
- Repo, V. (2020). *Confined to Space: Perspectives on Carceral Geography*. Turku: University of Turku.
- Philo, C. & Parr, H. & Burns, N. (2017). The rural Panopticon. *Journal of Rural Studies*, 51, 230–239. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.08.007>
- Pukero, P. (2009). *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huonokasuisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Pulma, P. (1994). Vaivaisten valtakunta. Teoksessa J. Jaakkola, P. Pulma, M. Satka & K. Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* (s. 15–70). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Schneider, L.T. (2023). Let me take a vacation in prison before the streets kill me! Rough sleepers' longing for prison and the reversal of less eligibility in neoliberal carceral continuum. *Punishment and Society*, 25(1), 60–79. <https://doi.org/10.1177/14624745211010222>
- Sibley, D. & van Hoven, B. (2009). The contamination of personal space: Boundary construction in a prison environment. *Area*, 41(2), 198–206. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2008.00855.x>
- Smoyer, A. & Blankenship, K. M. (2014). Dealing food: Female drug users' narratives about food in a prison place and implications for their health. *International Journal of Drug Policy*, 25(3), 562–568. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2013.10.013>
- Vainio-Korhonen, K. (2018). *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityölläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Virtanen, V. (1944). *Suomen vankeinhoito I*. Helsinki: SKS.
- Wahidin, A. (2002). Reconfiguring older bodies in the prison time machine. *Journal of Aging and Identity*, 7(3), 177–193. <https://doi.org/10.1023/A:1019764506372>
- Wahidin, A. & Tate, S. (2005). Prison (e)scapes and body tropes: Older women in the prison time machine. *Body & Society*, 11(2), 59–79. <https://doi.org/10.1177/1357034X05052462>

ENGLISH SUMMARY

Johanna Annola: Carceral geographical perspective on Turku Spinhouse, 1820–1825

From the 1820s onwards, Turku Spinhouse was a place of forced labour for women who had been incarcerated for vagrancy. This article explores how the sparse administrative source material, dating from the early 1820s, can be analysed by using frameworks originally developed by carceral geographers. The research questions are: what kind of policies were employed by prison administration when making decisions on prison space, and what kind of scopes of action were open to prisoners in this space. The key findings are, first, that the different functions of prison were present simultaneously as carceral layers, the density of which varied over space and time. Second, the prison sickroom, church and the room reserved for Roma inmates may have been interpreted by prisoners as intermediate zones, where they could behave more freely than elsewhere. Third, the inmates' bodies were not necessarily inscribed by prison, because the conditions in the Spinhouse were not worse than those of an average poor person of the time, and because the prison administration took measures to avoid the stigmatization of the inmates.

Keywords: spinhouse – carceral geography – carceral layers – intermediate zones – inscription